

УДК 159.9:17.023:371.134:378

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

Полозенко О. В.

У статті обґрунтовано доцільність застосування синергетичного підходу до психологічної підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі.

Ключові слова: синергетика, синергетичний підхід, психологічна підготовка.

В статье обоснована целесообразность применения синергетического подхода к психологической подготовке будущих специалистов аграрной отрасли.

Ключевые слова: синергетика, синергетический подход, психологическая подготовка.

The article substantiates the expedience of synergetic approach to psychological training of prospective specialists in agrarian sector.

Key words: synergetics, synergetic approach, psychological training.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку України – соціальна й економічна кризи, нестабільність, хаос, – зумовлені не лише соціально-політичними, економічними змінами, а й деформаціями духовно-моральної сфери та особливостями психічного життя суспільства. Особливо в моменти нестійкості, дії окремої людини впливають на макросоціальні процеси. Тому існує потреба усвідомлення відповідальності кожної людини за долю всього суспільства.

Як зазначає І. Єршова-Бабенко, нинішній період життя суспільства потребує від людини вміння легко й швидко реагувати, оцінювати, змінюватися, створювати і зберігати себе, при цьому не руйнуючи, а також зберігати іншого. Це особливий стиль життя і мислення, характер спілкування, який дозволяє людині й оточенню одночасно і безконфліктно “бути” і при цьому “бути у становленні” [1]. Ми поділяємо точку зору І. Єршової-Бабенко про те, що освіта XXI століття має бути спрямована на формування і розвиток людського в людині, на забезпечення можливості не тільки набувати професійних знань і навичок, а й створювати і зберігати себе як особистість у гармонії з собою і суспільством [2].

На вирішення цих та інших проблем спрямована психологічна підготовка майбутніх фахівців аграрної галузі, яку необхідно здійснювати на засадах синергетичного підходу. Оскільки він широко використовується для аналізу й вирішення проблем, у центрі яких постає світ, суспільство, людина.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить, що в останні десятиліття проблема застосування ідей синергетики інтенсивно досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями та знаходить своє відображення у працях багатьох відомих учених. Зокрема, базові ідеї синергетики відображено у працях Р. Келера, Г. Ніколаса, І. Пригожина, І. Стенгерс, Г. Хакена, Е. Янча, В. Аршинова, В. Буданова, Ю. Данилова, К. Делокарова, С. Капіци, С. Курдюмова, Г. Малинецького та ін.

Використання синергетичного підходу в соціально-гуманітарних науках висвітлено у дослідженнях Є. Антонова, В. Волова, В. Єгорова, Д. Китаєва, Є. Князевої, Н. Мальцевої, С. Пожарського, В. Стюпіна та ін. Також проблеми застосування принципів синергетики в освіті досліджували Г. Васянович, О. Вознюк, В. Виненко, Л. Зоріна, А. Євдотюк, І. Єршова-Бабенко, В. Ільїн, Т. Каплунович, С. Клепко, В. Кремень, С. Кульневич, В. Кушнір, В. Лутай, В. Маткін, А. Семенова, М. Таланчук, О. Чалий та ін.

Особливості застосування синергетичного підходу в педагогіці розглянуто в дисертаційних дослідженнях О. Бочкарьова, А. Вахіна, О. Вознюк, А. Захарова, М. Ігнатенко, В. Виненко, А. Євдотюк, В. Корчагіна, В. Маткіна, Л. Сурчалової, Ю. Талагасва, М. Федорової та ін.

Мета – обґрунтувати доцільність застосування синергетичного підходу до психологічної підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі.

Виклад основного матеріалу. Сучасна наука вступила у суттєво новий етап свого розвитку (посткласичний) і його загальні закономірності втілились у наукову методологію – синергетику, яка нині є найоптимальнішою для наукового розгляду українських реалій – соціальної й економічної криз, нестабільності, хаосу – і дозволяє розробити засоби та методи для покращення управління суспільними процесами [3, с. 3].

Сучасні наукові дослідження засвідчують, що синергетична парадигма сприяє глибокому пізнанню таких складних нелінійних відкритих систем як суспільство та різноманітних його підсистем, зокрема освіти. Варто погодитися з думкою М. Кіяченко, що саме синергетична парадигма примусить нашу систему освіти перенацілитися з процесу навчання індивіда на процес формування і розвитку вільної творчої особистості [4, с. 318].

Світовий педагогічний процес є відкритою макросистемою, де вільно циркулюють освітньо-виховні теорії, напрями, педагогічні ідеї. Наприкінці ХХ ст. для педагогіки синергетика починає відігравати роль одного з методологічних принципів аналізу освітніх систем. Синергетика постає важливим засобом гуманітаризації освіти та своєрідним "методологічним інструментарієм" у дослідженні масової психології, механізмів творчості та інших психолого-педагогічних аспектів [5, с. 180]. У синергетичному сенсі, освіта – це самоорганізація людини як цілісної, упорядкованої системи, що коеволюціонує з ідеалами культури і співвідноситься з образами сучасного світу [6]. А. Ворожбітова вбачає в педагогічній синергетиці синтез багатofакторних взаємодій у зустрічних процесах виховання і самовиховання, освіти і самоосвіти, навчання і самонавчання, що актуалізуються в особистості, яка навчається [7].

Важливо наголосити, що як і будь-яка інша наука, синергетика ґрунтується на певних принципах, зокрема В. Буданов [8, с. 189–202] виокремлює такі:

1. Гомеостатичність. За тлумаченням науковця, гомеостаз – це підтримання програми функціонування системи у певних межах, які дозволяють їй прямувати до своєї мети. Будь-яка система має власну мету існування. Мета-програма системи в стані гомеостазу в синергетиці називається атрактором. В. Буданов наголошує, що атрактор існує лише у відкритих дисипативних системах, тобто таких, що розсіюють енергію, речовину або інформацію.

2. Ієрархічність. Сутність ієрархії полягає у складовій природі рівнів вищого порядку по відношенню до рівнів нижчого порядку. Зміна параметрів порядку синхронно диригує поведінкою множинності елементів нижчого рівня, які утворюють систему. Феномен їх взаємоузгодженого співіснування називає В. Буданов явищем самоорганізації.

3. Нелінійність. Як зазначає В. Буданов, щоб перейти від одного стану гомеостазу до іншого, ми вимушені опинитися на їх спільній межі – області сильної нелінійності. Власне відносини людей є нелінійними, оскільки існують межі почуттів, емоцій, пристрастей, поблизу яких поведінка стає "неадекватною". Колективні дії не зводяться до суми індивідуальних незалежних дій. Саме в цьому, на думку В. Буданова, полягає психологічна складність – нелінійність задачі відбору персоналу, вибору та прийняття рішень.

4. Відкритість (незамкненість). Живі організми і суспільство є відкритими системами, які споживають речовину й енергію. Відкритість дозволяє еволюціонувати таким системам від простого до складного. Це означає, що ієрархічний рівень може розвиватися, ускладнюватися тільки при обміні речовиною, енергією, інформацією з іншими рівнями. В. Буданов наголошує, що принцип відкритості уможливує явища самоорганізації буття і становлення.

5. Нестійкість. У точці нестійкості система стає відкритою та чутливою до впливів інших рівнів буття й отримує раніше недоступну їй інформацію. Стани нестійкості, вибору – точки біфуркації – є обов'язковими в ситуаціях народження нової якості, вони характеризують межу між новим і старим. Значущість точок біфуркації полягає в тому, що в них уможливується несиловий вплив на вибір поведінки системи, на її долю. В. Буданов акцентує увагу, що саме властивість нестійкості в критичні моменти розвитку систем дозволяє зрозуміти "роль особистості в історії".

6. Динамічна ієрархічність. Це основний принцип проходження системою точок біфуркації, її становлення, народження і загибелі ієрархічних рівнів. Принцип

динамічної ієрархічності описує виникнення нової якості системи по горизонталі: мега+мікро=макро.

7. Спостережуваність. Принцип спостережуваності підкреслює обмеженість і відносність наших уявлень про систему в кінцевому експерименті; запускає процес діалогу внутрішнього споглядача і метаспоглядача. Цілісний опис ієрархічної системи складається із комунікації між споглядачами різних рівнів.

Окрім цього, синергетика оперує такими поняттями як самоорганізація, атрактор, хаос, флуктуація, біфуркація. На думку М. Федорової, фундаментальні положення синергетики відкривають нові можливості для педагогічної науки, тому що саме самоорганізація дає можливість зрозуміти механізм розвитку особистості того, кого навчають, педагогічного колективу, педагогічної системи в цілому [9, с. 22].

Як зазначають В. Кремень і В. Ільїн [10, с. 204], на основі синергетичних принципів в освітньому просторі суб'єкт делегалізований і невідокремлений від учасників освітнього процесу, а головні положення синергетики можна порівняти з основними поняттями педагогіки, зокрема: самоорганізація – це сукупність процесів, що відбуваються в системі освіти, які сприяють підтриманню її оптимального функціонування, відповідних самобудові, самовідновленню та самозміні; стан нестабільності, нестійкості нелінійного середовища – невизначеність і можливість вибору, здатність до якого є важливою якістю людини, що перебуває в критичних ситуаціях, аномальних умовах існування; хаос – ситуації невизначеності, відсутність єдиного рішення і підходу, проблемна ситуація, неорганізовані та спонтанні прагнення студента; флуктуація – відхід від жорстких навчальних програм, імпровізація, інтуїція, здатність змінити сценарій заняття через випадкову репліку студента або іншу незначну подію; біфуркація – критичний момент невизначеності майбутнього розвитку, виявлення альтернативних варіантів можливості; атрактор дає можливість передбачати певну обумовленість майбутнього, це відносно стійкі можливі стани, на які виходять процеси еволюції у відкритих нелінійних середовищах; флуктуація – постійні зміни, коливання та відхилення, що породжують стан нестабільності, невірноваженості. Отже, синергетичний підхід до освіти полягає в пробуджувальному навчанні як відкритті людиною себе або як співробітництва з самим собою та з іншими [10, с. 10].

Принципи синергетичного підходу поклали початок новій системно-синергетичній концепції педагогіки, вихідними положеннями якої є такі: сутність усіх педагогічних явищ і процесів становить системний синергетичний підхід; кожна педагогічна система розглядається і розуміється як синергетична цілісність; рушійними силами розвитку педагогічних систем і особистості є синергетизм цих систем і їх взаємодія як внутрішня, так і зовнішня; педагогічні системи мають забезпечити формування людини як особистості; особистість у педагогічному процесі розглядається як синергетична, соціальна система, що саморозвивається [10, с. 207].

Синергетичний підхід є підґрунтям для застосування принципів синергетики в педагогічній теорії і практиці, що в свою чергу, дозволить реалізувати функцію виховання і розвитку особистості на умовах відкритості для нових соціальних і психолого-педагогічних впливів. Ідеї і погляди синергетики містять у собі величезний потенціал, оволодіння яким сприятиме здатності впливати на еволюцію суспільства та його членів, обирати їм шляхи подальшого розвитку, а поняття "самоорганізація", "самовизначення", "самореалізація", "саморозвиток" наповнюються реальною сутністю і втілюються в життя.

Розглядаючи можливості застосування синергетичного підходу в освіті, зокрема для психологічної підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі, варто зазначити, що наприкінці ХХ ст. виникає інтерес до досліджень, у яких розкриваються нові погляди на людину, зокрема на її психіку. Так, у цей період, відомою в Україні та за її межами професором І. Єршовою-Бабенко було висунуто психосинергетичну концепцію розуміння психіки і розроблено методологію її дослідження як синергетичного об'єкта. Це уможливило підняти питання про формування психосинергетики як наукової галузі, що вивчає середовища різноманітної природи, котрі самоорганізуються, де психіка постає системоутворюючим фактором.

І. Єршова-Бабенко [11] досліджувала психіку як синергетичний об'єкт, природне специфічне надскладне явище і розглядала його як сукупність фазових станів різноманітних видів процесів, що самоорганізуються. Це дозволило дослідниці

представити психіку як гіперсистему синергетичного порядку, цілісність якої розкривається через безліч вимірів інформаційних та енергетичних, індивідуального прижиттєвого і трансособистісного колективного буття та становлення, субстратних і процесуальних, що співвідносяться з рівнями живого, неживого і віртуального. В психосинергетиці психіка розуміється не як системна властивість відображення, а як сукупність прояву фазових станів різноманітних видів сутностей, процесів і структур, видів матерії, інформації й енергії, що самоорганізуються.

Психіка людини, що є складною системою, скерована зовнішнім хаосом – зростанням складності, невизначеності, нестійкості, непередбачуваності – самоорганізуючись, виробляє ефективні закони взаємодії з довкіллям, утворюючи порядок з хаосу. Майбутні системи не визначаються однозначно через теперішні її стани, що притаманно лінійним системам, а еволюційні зрушення в біфуркаційних точках можуть призвести до кардинальних змін у траєкторіях системи, до непередбачуваних наслідків. Конфліктні ситуації, різкі зміни природних умов, надмірні фізичні навантаження та багато інших факторів, уможливлють у таких "точках" негативний вплив на психіку людини, й як наслідок, резонанс комплексу соціально-психологічних і психофізіологічних наслідків. Подібний резонанс можуть спричинити й позитивні впливи, які допомагають людині знайти певний баланс з оточенням, розкрити свої здібності і стимулюють її розвиток. Розгляд психіки як відкритої нелінійної системи, схильної до впливу флуктуацій зовнішньої інформації, що впливає на свідомість і підсвідомість, дозволив А. Шевцову [12] висловити припущення про "біфуркаційні" механізми розвитку особистості.

Висновки. Отже, беручи до уваги викладене вище, вважаємо доцільним здійснювати психологічну підготовку майбутніх фахівців аграрної галузі на засадах синергетичного підходу. Оскільки від розгляду психіки людини як синергетичного об'єкта в майбутньому залежить розвиток тих можливостей і здібностей людини, про які вона сама мало знає, які невміло використовує, однак від яких залежить вирішення багатьох проблем сучасності і майбутнього.

Література

1. Ершова-Бабенко И. Психосинергетические основания концептуально-стратегической модели высшего образования [Электронный ресурс] / И. Ершова-Бабенко, С. Корниенко. – Режим доступу: <http://www.philosophy.ua/lib/3yershova-korniyenko-fo-2-4-2006.pdf>. – Назва з екрана.
2. Ершова-Бабенко И. В. Ценность информации в трансграничном образовании: психосинергетический подход [Электронный ресурс] / И. В. Ершова-Бабенко. – Режим доступу: <http://lib.znate.ru/docs/index-232737.html?page=18>. – Назва з екрана.
3. Аршинов В. И. Синергетика как феномен постнеклассической науки / В. И. Аршинов. – М. : Мир, 1999. – 204 с.
4. Киященко Н. И. Синергетические проблемы образовательного процесса / Н. И. Киященко // Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М. : Прогресс-Традиция, 2007. – 592 с.
5. Вознюк О. В. Педагогічна синергетика : генеза, теорія і практика : монографія / О. В. Вознюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 708 с.
6. Панфілов О. Ю. Синергетичний підхід до осмислення освіти [Електронний ресурс] / О. Ю. Панфілов, О. О. Савченко. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nzkhups/2009_2/Panfilov.pdf. – Назва з екрана.
7. Ворожбитова А. А. Синергетический аспект вузовского образования в свете лингвориторического подхода / А. А. Ворожбитова // Вестник высшей школы. – 1999. – № 2. – С. 22–26.
8. Буданов В. Г. Синергетическая методология в постнеклассической науке и образовании / В. Г. Буданов // Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М. : Прогресс-Традиция, 2007. – 592 с.
9. Федорова М. А. Педагогическая синергетика как основа моделирования и реализации деятельности преподавателя высшей школы : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Федорова М. А. – Ставрополь, 2004. – 169 с.

10. Кремень В. Г. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму : монографія / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн ; Національна академія педагогічних наук України. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 368 с.
11. Ершова-Бабенко И. В. Психосинергетика и ее место в постнеклассике [Електронний ресурс] / И. В. Ершова-Бабенко. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/ia/2011_2/ANTR112_16.PDF. – Назва з екрана.
12. Шевцов А. Г. Некоторые аспекты психосинергетического моделирования личности [Електронний ресурс] / А. Г. Шевцов. – Режим доступу: <http://philopsy.com/konfer/psihosiner51t.html>. – Назва з екрана.